

**ПРАВО
ТА
ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ**

Збірник наукових праць

Збірник наукових праць

Головний редактор:

А.О. Монаєнко, доктор юридичних наук, доцент

Редакційна колегія:

О.М. Бандурка, д.ю.н., професор, академік Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України

Т.М. Безверхнюк, д.держ.упр., професор

М.М. Білінська, д.держ.упр., професор

М.В. Болдуєв, д.держ.упр., професор

С.К. Бостан, д.ю.н., доцент

Л.К. Воронова, д.ю.н., професор, академік Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України, Заслужений діяч науки і техніки України

О.П. Гетманець, д.ю.н., доцент

Н.О. Гуророва, д.ю.н., професор, академік Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України

Т.А. Денисова, д.ю.н., професор, Заслужений юрист України

С.Ф. Денисов, д.ю.н., професор

А.О. Дегтяр, д.держ.упр., професор

О.В. Долгальова, д.держ.упр., професор

В.П. Ємельянов, д.ю.н., професор

І.Б. Заверуха, д.ю.н., професор

Т.А. Занфірова, д.ю.н., професор

О.М. Іваницька, д.держ.упр., доцент

В.А. Ільяшенко, д.держ.упр., професор

А.В. Іщенко, д.ю.н., професор

О.Г. Кальман, д.ю.н., професор

Н.С. Карпов, д.ю.н., професор

О.Г. Колб, д.ю.н., професор

І.Є. Криницький, д.ю.н., доцент, старший науковий співробітник

О.І. Крюков, д.держ.упр., професор

М.П. Кучерявенко, д.ю.н., професор, академік Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України

О.Я. Лазор, д.держ.упр., професор

О.Д. Лазор, д.держ.упр., доцент

М.А. Латинін, д.держ.упр., професор

Т.А. Латковська, д.ю.н., професор

О.М. Литвинов, д.ю.н., доцент

В.Г. Лукашевич, д.ю.н., професор, Заслужений юрист України

Є.Д. Лук'янчиков, д.ю.н., професор

В.К. Матвійчук, д.ю.н., професор

А.В. Мерзляк, д.держ.упр., професор

О.Г. Мордвінов, д.держ.упр., професор

В.О. Навроцький, д.ю.н., професор,

член-кореспондент Національної академії правових наук України

З.О. Надюк, д.держ.упр., доцент

В.М. Огаренко, д.держ.упр., професор

С.В. Пестков, д.ю.н., професор

В.П. Пестков, д.ю.н., професор, Заслужений юрист України

Н.Ю. Пришва, д.ю.н., професор

І.В. Розпутенко, д.держ.упр., професор,

Заслужений діяч науки і техніки України

Л.А. Савченко, д.ю.н., професор

О.Ю. Синявська, д.ю.н., професор

О.В. Солдатенко, д.ю.н., старший науковий співробітник, доцент

В.М. Трубников, д.ю.н., професор

П.В. Хряпінський, д.ю.н., доцент

В.Д. Чернадчук, д.ю.н., професор

О.І. Черниш, д.держ.упр., професор

В.О. Шамрай, д.держ.упр., професор,

Заслужений діяч науки і техніки України

Н.О. Армаш, к.ю.н., доцент

Д.Т. Бікулов, к.держ.упр.

Т.В. Кошова, к.держ.упр., провідний спеціаліст

Запорізької торгово-промислової палати

В.І. Шамілов, к.е.н., президент

Запорізької торгово-промислової палати

виходить 4 рази на рік

Збірник наукових праць
включено до переліку фахових видань
з юридичних наук та державного управління
згідно з постановою президії ВАК України
від 23.02.2011 р. № 1-05/2

Засновники:

Класичний приватний університет,
Запорізька торгово-промислова палата
Свідоцтво Державного комітету інформаційної
політики, телебачення та радіомовлення України
про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації
Серія КВ № 17197-5967Р від 16.11.2010 р.

Видавець:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Державного комітету телебачення
та радіомовлення України
про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3321 від 25.11.2008 р.

Журнал ухвалено до друку вченою радою
Класичного приватного університету
28 березня 2012 р., протокол № 7

Усі права захищені. Повний або частковий передрук
і переклади дозволено лише за згодою автора і редакції.

При передрукуванні обов'язкове посилання на видання:
Право та державне управління : збірник наукових праць / [за ред.
А.О. Монаєнко]. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – № 2 (7). – 233 с.

Редакція не завжди поділяє думку автора
і не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

Відповідальний редактор: Є.О. Коваленко
Редактори: А.О. Бессараб, Г.І. Гутман, А.О. Куліна
Технічне редагування та комп'ютерна верстка:
А.А. Ільєнкова
Дизайн обкладинки: Я.В. Зоська

Адреса редакції:

Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70-Б.
Телефони/факс: (0612) 20-10-06, 63-99-73

Здано до набору 29.02.2012 р.
Підписано до друку 27.04.2012 р.
Формат 60×84/8. Різографія. Тираж 300 пр.
Замовлення № 34-11Ж.

Виготовлено на поліграфічній базі
Класичного приватного університету

ГЕНЕЗА ПАСПОРТНОЇ СИСТЕМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В УКРАЇНІ (XVIII – ПОЧАТОК XX СТ.)

У статті на основі аналізу пам'яток права, а також широкого обсягу наукової літератури висвітлено особливості становлення та розвитку паспортної системи в українських губерніях, які входили до складу Російської імперії.

Ключові слова: паспортна система, законодавство, міграція населення, Україна, Російська імперія.

Одним із важливих елементів у функціонуванні будь-якої сучасної держави є її паспортна система, під якою зазвичай розуміють сукупність урегульованих правом суспільних відносин, що виникають переважно між органами внутрішніх справ і громадянами у зв'язку з видачею їм паспортів та реєстраційним обліком за місцем проживання. Паспортизація та реєстрація громадян вирішує кілька основних завдань. Насамперед, це забезпечення громадян паспортом – основним документом, який дає змогу ідентифікувати особу та надає їй можливість реалізувати багато важливих прав. Крім того, паспортизація забезпечує облік громадян, сприяє боротьбі зі злочинністю, зокрема розшукові осіб, які переховуються від правосуддя, тощо.

Питання становлення паспортної системи в Україні протягом тривалого часу привертають увагу правознавців та істориків. Серед найвідоміших праць, де висвітлено ті чи інші аспекти цієї теми, варто відзначити наукові розвідки О.М. Бандурки, О.О. Бандурки, В.Ю. Дібеля, Т.Б. Ніколаєвої, І.Ю. Полякова, В.О. Попова, О.О. Семінога, В.Г. Чернухи, Т.М. Юденко та ін. Але спеціальні історико-правові дослідження названих проблем у вітчизняній історико-правовій науці до цього часу, на жаль, відсутні. Водночас, варто зауважити, що комплекс питань, які стосуються особливостей паспортної системи, що склалася в українських губерніях Російської імперії, вбачається одним з найцікавіших, зокрема, з погляду розуміння становлення й розвитку адміністративного (поліцейського) права, що діяло на теренах теперішньої України у XIX – на початку XX ст.

Мета статті – проаналізувати загальні риси та виявити специфіку генези паспортної системи Російської імперії в Україні протягом XVIII – початку XX ст.

Правовою основою паспортної системи у дев'яти українських губерніях, що входили до складу Російської імперії, були загальнодерж-

жавні законодавчі акти. Законодавча активність щодо їхнього створення відзначається ще у XVIII ст., коли перед російською державою постало завдання налагодити дієву систему міграційного контролю, правові засади якої мало містити поліцейське законодавство [1, с. 10]. Зумовлювалося це кількома причинами. По-перше, держава була зацікавлена в одержанні точної інформації щодо кількості, станового складу населення та його міграції з метою забезпечення регулярного надходження коштів до державної скарбниці. По-друге, зі збільшенням податкового тягаря у Гетьманщині, як і загалом по країні, все більш масового характеру набували самовільні преміщення тяглого населення. З огляду на це, у 1721 р. в одному зі своїх універсалів гетьман І. Скоропадський віддав наказ не допускати селянських переходів. У 1739 р. Генеральна військова канцелярія під приводом запобігання втечам селян за кордон заборонила їхнє переселення на інші території. Гетьман К. Розумовський 22.04.1760 р. видав універсал, за яким селянам дозволялося переходити на інше місце лише за наявності письмового дозволу від пана, при цьому вся нерухомість селянина залишалася землевласникові. У 1763 р. цей універсал було підтверджено царським указом. У 1765–1769 та 1782 рр. проведено генеральні описи населення підросійської України. Після ліквідації у 1775 р. Нової Січі указом від 03.05.1783 р. Катерина II остаточно заборонила переходи селян та закріпила їх за тими власниками, на землях яких вони проживали відповідно до останнього перепису населення. Наприкінці XVIII ст. кріпацтво було поширено й на Південну Україну, де селяни втратили право переходу в 1796 р. [2, с. 178–179]. Саме ці фактори, а також прикріплення представників привілейованих станів до місць несення служби й вимагали створення механізму контролю за переміщеннями по країні.

Правова регламентація забезпечення паспортного режиму, під яким нині розуміється сукупність правил паспортизації й реєстрації громадян, правова основа паспортної системи, у тогочасному поліцейському законодавстві здійснювалася за допомогою двох взаємопов'язаних правових інститутів – місця проживання та паспортів. Ще у XVIII ст. у Росії було видано низку царських указів, якими створено законодавчі засади системи ревізького обліку податного та частково неподатного населення, зокрема Указ від 05.10.1743 р., яким вимагалось проводити ревізії з періодичністю у 15 років [3, т. XI, № 8797]. Маніфест від 16.11.1781 р. [3, т. XXI, № 15278] проголосив початок IV ревізії, яка уперше здійснювалася на всій території імперії. Маніфестом від 18.05.1811 р. [3, т. XXXI, № 24635] було вилучено збір "ревізьких реєстрів" з компетенції міських магістратів і нижніх земських судів. Натомість у повітат створювалися спеціалізовані повітові ревізькі комісії у складі повітового голови дворянства та стряпчого зі штатом канцеляристів [4, с. 73–74]. Така система обліку населення поширилася й на частину українських земель, де проіснувала до 1870-х рр. У період між ревізіями обов'язок вести облік населення було покладено на парафіяльних священиків, які зобов'язувалися за встановленою формою вести метричні книги [3, т. XX, № 14948; т. XXII, № 16658, т. XXIV, № 17192].

Водночас здійснювався окремий облік дворянства, до якого поступово долучається й частина української старшини. Однією із функцій органів дворянського самоврядування, відповідно до Жалуваної грамоти російському дворянству 1785 р., був облік представників свого стану, які проживали у конкретній місцевості. Дані з переліку дворян губернії [3, т. XXII, № 16187] надавалися до Герольдії, куди дворяни, які не перебували на службі, та чиновники, звільнені у зв'язку з ліквідацією установ, мали звертатися для одержання паспорта "для проживання та призначення до місця" [3, т. XXV, № 18440]. Обов'язок вести облік "міським обивателям у тому місті, старожилам, що народилися або тільки-но оселилися" покладалася відповідно до пп. 58 та 59 "Грамоти на права та вигоди містам Російської імперії" на виборних старост [3, т. XXII, № 16187].

З 1830 р. починає здійснюватися поліцейський облік населення, яке раніше не охоплювалося ревізіями. Такі дані, що збиралися земською та міською поліцією, віднині мали містити щорічні звіти губернаторів, зведені у "Державну окладну книгу". Обліку підлягали потомственні та особисті дворяни, різночинці, обер-офіцерські діти, "наказнослужбовці", відставні солдати, "ніде не записані" особи та іноземці [4, с. 86].

З метою здійснення контролю за міграцією населення та виявлення осіб, що полишили місце проживання або служби, у

XVIII ст. закладаються правові основи власне паспортної системи. Так, уже царським указом 1714 р. [5, с. 18] білгородському воєводі було суворо заборонено пропускати через підконтрольну йому територію людей без паспортів. Цим та наступними указами було зафіксовано два основні положення законодавства про паспорти. По-перше, поза межами постійного місця проживання, що визначалося за допомогою названих вище форм обліку населення, піддані повинні були мати паспорт, який виступав водночас як посвідчення особи та дозвіл на тимчасове відлучення з місця проживання. І, по-друге, особа, яка не мала паспорту, визнавалася утікачем.

У вітчизняних архівосховищах збереглися "пашпорти", з якими безкоштовні студенти Києво-Могилянської академії у середині XVIII ст. відпускалися її ректором на "епетиції" – за милостиною до різних місцевостей України – на Київщину, Полтавщину, Чернігівщину, Слобожанщину. В одному з таких "пашпортів", виявленому З.І. Хижняк, зазначалося: "Пред'явник цього, студент Академії Київської, учень школи риторики Іван Хижковський, за давнім звичаєм, як такий, що не має нізвідки для навчання кошту, відпущений для випрошування милостині за Дніпро в Малоросійські та Слободські полки до 1-го числа, вересня місяця, цього 1769 року. За межі згаданих полків з цим пашпортом йому не ходити. Івану Хижковському, просячи задля постачання свого милостиню, поступати всюди чесно, також ні в кого для домашнього навчання дітей, ні під яким приводом не залишатися під загрозою покарання, а після закінчення визначеного строку повертатися до Києва й віддати свій в Академію пашпорт неодмінно... Академії Київської префект ієромонах Никодим" [6, с. 114].

Паспорти, що видавалися у цей час, були рукописними, не існувало єдиної стандартної форми їх складання. Унаслідок цього підробка таких документів не викликала у зловмисників жодних труднощів. Саме тому в цей час побачила світ низка законодавчих актів, основною метою яких було створення умов, що перешкоджали б фальшуванню паспортів. Уже Маніфестом від 17.12.1763 р. Сенат, визнавши, що припинити підробку письмових "пашпортів" неможливо, запровадив обов'язкову видачу друкованих паспортів селянам, міщанам і купцям, які хотіли бодай тимчасово виїхати з місця свого постійного мешкання. При цьому з них повинно було стягатися паспортне мито [3, т. XIX, № 13635, т. XXV, № 18574]. Оскільки колишня Гетьманщина на цей час уже остаточно втратила свою автономію, дія цього указу повною мірою поширювалася й на українські губернії.

У період правління Катерини II законодавчого врегулювання набула й видача паспортів чиновникам і дворянам. Чиновники,

звільнені через "скасування місць", а також дворяни, які не перебували на службі, повинні були отримувати паспорти "для проживання до призначення до місця" у Герольдії. Дворянам, що вирушали у відпустку з місця постійної служби, видавалися відпускні паспорти, де зазначалися місце проведення та термін відпустки. Пізніше, відповідно до указу Сенату від 18.08.1798 р., у відпускних паспортах стали, крім терміну відпустки, зазначати й місце служби та посаду дворянина. Прибувши до місця відпустки, дворяни зобов'язувалися пред'явити паспорт місцевій поліції [3, т. XXV, № 18440, 18754, 18629].

Біле та чорне духівництво у разі покинення свого постійного місця перебування також було зобов'язане мати паспорти, що видавалися духовним начальством. Указом Синоду від 20.02.1798 р. поліції приписувалося затримувати безпаспортних священників і відправляти їх під вартою до єпископів. Єпархіальні архієреї мусили "вчиняти з ними як з такими, що опорочили сан, та відсилати їх у військову службу" [3, т. XXV, № 18319].

Отже, вже наприкінці XVIII ст. в українських губерніях Російської імперії сформувалася достатньо струнка паспортна система, в основу якої було покладено принцип станового поділу. Паспорти у цей період були не стільки документами, що засвідчували особу, скільки підтверджували законність залишення їхніми власниками постійного місця проживання або служби. Створення паспортної системи привело, таким чином, до виникнення у тогочасному поліцейському (адміністративному) законодавстві кількох видів пропускних режимів і режимів проживання. Встановлювалися особливі режими проживання та переміщення територією країни для осіб ромської національності, яких держава прагнула змусити вести осілий спосіб життя, євреїв, для яких було запроваджено ценз осілості, та публічно покараних злочинців, яким було заборонено проживання в губернських містах [3, т. XIX, № 13545, т. XXII, № 16566].

У першій половині XIX ст. паспортне законодавство зазнало певних змін. Найсуттєвіший вплив на розвиток міграційних процесів в українських губерніях справив імператорський указ від 06.12.1827 р. "Про запровадження білетів на короткі терміни, понад існуючі плакатні паспорти, для міщан, селян усіх найменувань та двірських людей". Видача таких короткотермінових білетів дозволялася міським думами чи ратушам, волосним правлінням, поміщикам або їхнім управляючим. За видачу короткотермінових білетів встановлювалися мита: на 1 місяць – 50 коп., 2 місяці – 1 крб, 3 місяці – 2 крб [7, т. II, № 1593, т. XXVII, № 20891]. Указ 1827 р., надавши широкі можливості для розвитку короткотермінової відсутності податних станів, розпочав но-

вий етап розвитку паспортного законодавства [8, с. 128].

У 1832 р. з'являється "Звід статутів про паспорти та втікачів" [9], що містив 740 статей, нормами яких докладно регламентувався порядок отримання паспортів. Стаття 1. наголошувала, що жодна особа не має права полишати своє постійне місце проживання без узаконеної посвідки на проживання або ж паспорту. При цьому законом чітко визначалося, що під постійним місцем мешкання розуміється "...місце: 1) де хто зобов'язаний службою або перебуває у відомстві оної; 2) де знаходиться нерухоме його майно, у якому він має постійне перебування; і 3) де хто, будиши записаний у книгах дворянських, городових або ревізьких, має оселення" (ст. 2) [10, с. 72].

Залежно від часу, на який вони видавалися, усі паспорти поділялися на термінові та безтермінові (ст. 39). Статтею 40 Статуту про паспорти визначалося, що безтермінові паспорти видавалися на вільне проживання особи у будь-якій місцевості за її бажанням: 1) звільненим зі служби чиновникам; 2) їхнім вдовам та дочкам; 3) "нижчим сухопутним та морським чинам", які відслужили визначений законом термін, а також їхнім дружинам; 4) "казенним вихованцям та пансіонерам Херсонського училища торговельного мореплавання, які були випущені з нього зі званням штурманів та штурманських помічників". Термінові ж паспорти повинні були мати особи "усіх інших станів, які будь-куди тимчасово відлучаються" [10, с. 72].

Дворянам, що не перебували на державній службі, до кінця 1850-х рр. дозволялося паспортів не мати. Основним документом для них була "грамота на дворянське достоїнство". Усі піддані зобов'язувалися пред'являти паспорти чи документи, які їх замінювали, здійснюючи переїзди з однієї губернії до іншої, на заставах, що встановлювалися у містах, а прибувши на місце – поліції.

Адміністративне (поліцейське) законодавство, що регламентувало порядок паспортизації населення, доповнювалося підзаконними актами – насамперед, циркулярами губернаторів, губернських правлень та департаменту поліції. Так, протягом десятиріччя, з 1877 до 1887 рр., лише у Херсонській губернії було видано п'ять подібних циркулярів, які стосувалися порядку висилки паспортів селянам, що відлучилися з місць постійного мешкання (Циркуляр херсонського губернатора від 04.05.1879 р. № 1088), надання паспортів дружинам померлих відставних нижніх чинів (Циркуляр департаменту поліції від 30.03.1885 р. № 49), обов'язковості пред'явлення паспортів у волосних правліннях особами неселянських станів (Циркуляр Херсонського губернатора від 11.08.1877 р. № 1088) тощо [11, с. 21].

Стрімке посилення міграції населення у зв'язку зі скасуванням кріпацтва, а також

інші перетворення, що відбулися в країні, потребували змін паспортного режиму. Однак реальні зрушення відбулися лише після затвердження Миколою II 03.07.1894 р. нового "Положення про види (посвідки) на проживання" [12]. З початку 1895 р. відповідно до нового Положення розпочалася видача нових за формою документів. Посвідка на проживання засвідчувала особу, була дієвим засобом контролю за пересуванням, забезпечувала загальний облік податних людей і контроль за збиранням недоїмок до державного бюджету [13, с. 394]. Зберігаючи основні принципи чинної до того паспортної системи, Положенням 1894 р. було запроваджено низку нових правил. Віднині, за законом, ніхто не був зобов'язаний мати посвідку на проживання не лише за місцем свого постійного мешкання, а й при від'їздах у межах свого повіту на термін до 6 місяців.

Новим Положенням про посвідки на проживання усе населення було поділено на дві групи. До першої зараховано дворян, офіцерів, почесних громадян, купців та різночинців. Усім їм видавалися безтермінові паспортні книжки. До другої категорії належали особи з податних станів – міщани, ремісники, сільські обивателі. Для них передбачалася видача трьох різновидів посвідок на проживання: 1) паспортних книжок, які давалися на п'ять років за умови відсутності заборгованостей по зборах і платежах. У них обов'язково мав бути зазначений річний розмір зборів. У випадках, коли власник такого паспорта не сплачував у визначений термін встановлений збір, поліцейські чиновники мали вилучити такий документ; 2) паспортів, що видавалися на термін до одного року незалежно від наявності недоїмок та згоди інших осіб; 3) безкоштовних видів на відсутність, які видавалися на термін до одного року біженцям, що потерпіли від неврожаю, повені, пожежі. Останній різновид посвідки на проживання міг бути виданий і особам, молодшим від 18-річного віку [12, с. 34].

У 1903 р. було видано Статут про паспорти [14], що принципово не відрізнявся від Положення 1894 р. Відповідно до приписів Статуту, особи, що мешкали за місцем постійного проживання, не зобов'язувалися мати паспорти. Під постійним місцем проживання у Статуті розумілося: для дворян, купців, чиновництва, почесних громадян і різночинців – місце, де вони мали нерухоме майно чи домашнє обзаведення, або були зайняті по службі; для міщан і ремісників – місто або містечко, де вони були зараховані до міщанської або ремісничої громади; для селян – сільська громада або волость, до якої вони були приписані [14, с. 96]. На фабриках, заводах, мануфактурах і гірських промислах, на які поширювалася дія Правил про нагляд за заводами фабрично-заводської промисловості, усім робітни-

кам пропонувалося мати паспорти, навіть у випадках, коли підприємство знаходилося у місці постійного проживання цих робітників.

Революційні перетворення початку ХХ ст. внесли до паспортного законодавства свої корективи. У 1906–1909 рр. до Статуту про паспорти 1903 р. було внесено низку змін та доповнень. Царським указом "Про скасування деяких обмежень у правах сільських обивателів та осіб інших колишніх податних станів" від 05.10.1906 р. було скасовано деякі з обмежень у правах сільських жителів та осіб інших податних станів. Пункт 5 Указу надав селянам право вільного вибору місця проживання на однакових підставах з іншими станами.

Водночас, нове законодавство містило й норми, якими суттєво обмежувалося право підданих на вільне пересування. Так, посвідка на проживання, що видавалася за місцем постійного мешкання, слугувала посвідченням особи та надавала право на відсутність з місця проживання лише у випадках, коли це право на відсутність спеціально засвідчувалося. Було також запроваджено низку обмежень на поселення. Відповідно до Уложення про покарання, кримінальним та виправним особам, що перебували під наглядом поліції або громади, видавалися паспорти з позначкою про їхню судимість і вказувалися місця, у яких вони не мали права з'являтися [5].

Висновки. Отже, проаналізувавши низку джерел права, а також наявну наукову літературу, маємо можливість констатувати, що до початку ХХ ст. в українських губерніях, які входили до складу Російській імперії, було створено паспортну систему, що передбачала встановлення пильного поліцейського контролю за проживанням і пересуванням населення із запровадженням значних обмежень для його окремих категорій. Її характерною рисою був станово-класовий характер. Адже до 1906 р., поки селянам не було надано право вільно обирати місце постійного проживання на однакових з особами інших станів підставах, єдиних паспортних правил для усіх категорій населення не існувало. Паспортизація населення в українських губерніях регламентувалася, насамперед, загальноросійським законодавством. Водночас, наявні й підзаконні акти, якими визначалася певна специфіка розвитку паспортної системи в Україні. Сучасна паспортна система нашої держави пройшла тривалий історичний шлях становлення та розвитку, у процесі якого було нагромаджено значний як позитивний, так і негативний досвід. Збереження цього досвіду та використання його як з науковою та навчальною метою, так і у практичній діяльності державних органів сприятиме всебічному збагаченню сучасної юридичної науки, а також дасть можливість уникнути минулих помилок.

Список використаної літератури

1. Поляков И.Ю. Становление полицейского законодательства Российской империи в сфере обеспечения безопасности во второй половине XVII – первой трети XIX века : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / И.Ю. Поляков. – Нижний Новгород, 2001. – 20 с.
2. Музыченко П.П. История государства и права Украины в вопросах и ответах : в 2 ч. / П.П. Музыченко, Н.И. Долматова. – Х. : Одиссей, 1999. – Ч. 1. – 288 с.
3. Полное собрание законов Российской империи. Собр. первое: 1649–1825 гг. : в 45 т. / [под ред. М.М. Сперанского]. – СПб. : Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830.
4. Кабузан В.М. Народонаселение России в XVIII – первой половине XIX в. / В.М. Кабузан. – М. : Наука, 1963. – 346 с.
5. Мулукаев Р.С. Полиция в России (IX – нач. XX в.) / Р.С. Мулукаев. – Нижний Новгород : Информ-плюс, 1993. – 104 с.
6. Хижняк З.І. Києво-Могилянська академія / З.І. Хижняк. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вища школа, 1981. – 235 с.
7. Полное собрание законов Российской империи. Собр. второе: 12 дек. 1825 – 28 февр. 1881 гг. : в 55 т. – СПб. : Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830–1885.
8. Казанцев Б.Н. Законодательство русского царизма по регулированию крестьянского отхода в XVII–XIX вв. / Б.Н. Казанцев // Вопросы истории. – 1970. – № 6. – С. 125–138.
9. Свод Уставов Благочиния. Часть третья, четвертая и пятая (Свод Законов Российской Империи). – СПб. : Тип. II Отделения, 1833. – 594 с.
10. Сборник узаконений о полиции, составленный по своду законов 1857 года, продолжениям к нему и позднейшим распоряжениям правительства. – М. : Университетская тип., 1873. – 164 с.
11. Алфавитный указатель распоряжений правительства и циркуляров губернского начальства по Херсонской губернии с 1877 по 1887 год / [сост. К.К. Яцимирский]. – Одесса : Тип. Д. Бродского, 1887. – 32 с.
12. Хмельницкий И.А. Новое Положение о паспортах, высочайше утвержденное 3 июля 1894 г. / И.А. Хмельницкий. – Одесса : Тип. Соколовского и Паппадато, 1894. – 164 с.
13. Павлов Г. О паспортах (для лиц податных сословий) / Г. Павлов // Отечественные записки. – 1860. – № 4. – С. 369–394.
14. Абрамович К. Устав о паспортах со всеми изменениями, дополнениями и разъяснениями по решениям Правительствующего Сената. Со включением правил о праве жительства евреев / К. Абрамович. – СПб. : Тип. МВД, 1905. – 199 с.
15. Дибель В.Ю. Паспортная система России: исторический аспект / В.Ю. Дибель // Обозреватель. – 2003. – № 5. – С. 108–117.

Гавриленко А.А. Генезис паспортной системы Российской империи в Украине (XVIII – начало XX в.)

В статье на основе анализа памятников права, а также широкого объема научной литературы раскрыты особенности паспортной системы в украинских губерниях, входивших в состав Российской империи.

Ключевые слова: паспортная система, законодательство, миграция населения, Украина, Российская империя.

Gavrylenko A. The Genesis of the Russian Empire's Passport System in Ukraine (XVIII – the beginning of the XX century)

On the basis of the analysis right monuments and also wide volume of the scientific literature the specific lines of passport system in the Ukrainian gubernias, which was the part of Russian empire.

Key words: the passport system, legislation, population's migration, Ukraine, Russian empire.